

УДК 82-1 Т.Шевченко:116[82(497.2)]“18”

Владислава Піскіжова

канд. іст. наук, наук. співроб.

Інститут історії України НАН України

01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: vsesvit_vid@ukr.net

ДІАЛОГ КУЛЬТУР: РОЛЬ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ НОВОБОЛГАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

У статті розглядаються важливі історико-теоретичні аспекти міжнаціональної взаємодії у царині гуманітаристики на прикладі реценції поезії Тараса Шевченка у новоболгарській літературі другої половини ХІХ ст. Досліджено вплив поезії видатного українського митця на творчість плеяди перших професійних болгарських літераторів, зокрема Райко Жінзіфова, Любена Каравелова, Петко Славейкова та Івана Вазова, які вважали її взірцем для наслідування й основою для вдосконалення власної літературної майстерності. Приділено увагу перекладацькій діяльності цих авторів, завдячуючи якій поетична спадщина Тараса Шевченка стала доступною для широкого загалу тогочасного болгарського читача. Водночас у статті висвітлюються витоки вітчизняного й болгарського шевченкознавства.

Ключові слова: культура, Тарас Шевченко, «Кобзар», творчість, поезія, новоболгарська література.

Vladyslava Piskizhova

PhD in History, Researcher

Institute of History of Ukraine

of the National Academy of Sciences of Ukraine

4, Mykhailo Hrushevskiyi Street, Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: vsesvit_vid@ukr.net

DIALOGUE OF CULTURES: THE ROLE OF TARAS SHEVCHENKO'S POETRY IN GENESIS OF NEW BULGARIAN LITERATURE IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

The article is about important historical and theoretical aspects of international interaction in Humanitarian sphere on the example of reception

of Taras Shevchenko's poetry in new Bulgarian literature in the second half of the nineteenth century. The article studies the impact that the poetry by an outstanding Ukrainian author had on the creative works created by a constellation of the first Bulgarian professional men of letters, in particular Rayko Zhinzifov, Lyuben Karavelov, Petko Slaveykov and Ivan Vazov. They considered this poetry as an example to follow and a basis for improving their own literary art. The attention is paid to the translation practice of these authors rendering the poetic heritage of Taras Shevchenko accessible for the wide Bulgarian reading public then. At the same time, the article covers the origins of Shevchenko studies in Ukraine and Bulgaria.

Keywords: *culture, Taras Shevchenko, «Kobzar», creation, poetry, new Bulgarian literature.*

*«... Наші поети могли
знайти в 60–70-х рр.
конгеніального собрата
лише в Україні. Ні де інде».
Іван Шишманов.*

*(«Тарас Шевченко, неговото творчество
и неговото влияние върху българските
писатели пред Освобождението»).*

На тлі розмаїтості питань, які постають у полі зору сучасних дослідників багатомістової історії українсько-болгарських зв'язків, значної уваги потребує переосмислення місця української культури як такої, і зокрема окремих її персоналій та їхньої творчої спадщини, в процесі розвитку болгарської, зокрема — питання рецепції поетичної спадщини Тараса Шевченка у новоболгарській літературі другої половини XIX ст. — феноменального культурного явища, яке стало наочним прикладом донорства української культури стосовно болгарської.

На сучасному етапі розвитку теорії і практики міжнародних відносин значної ваги набуло питання побудови цивілізованого діалогу народів та культур, що відбувається в умовах їхньої щільної інформаційної, політичної і культурної взаємодії. Саме взаємодія, а не нав'язування світогляду чи спроба насильницького домінування однієї культури над іншою, є нині чи не найгострішим питанням співжиття різних націй, зокрема на європейському континенті. Наміри експансії культурних цінностей часто виступають першопричиною соціально-економічних протистоянь, які під час переростають у збройні конфлікти. Одним із прикладів культурного і світоглядного непорозуміння виступає серед іншого нинішній характер російсько-українських відносин, який, власне, і був спричинений довго-

тривалою спробою всебічного домінування російського над українським. Упродовж століть значимість української культури зумисно зменшувалась зусиллями владних структур Російської імперії та Радянського Союзу — країн, у складі яких перебували етнічні українські території до проголошення незалежності України 1991 р. У суспільній свідомості процес руйнації міфу щодо «другосортності» української культури триває й нині. Як один із яскравих прикладів світового значення української культури слід розглядати і безпрецедентно перманентну рецепцію поезії Тараса Шевченка у новоболгарській літературі другої половини XIX ст.

2014 р. в Україні та багатьох інших країнах світу були проведені заходи, присвячені 200-ій річниці з дня народження українського митця Тараса Шевченка. Традиційно урочисто цю подію відзначали в Болгарії, що значною мірою сприяло активізації наукового інтересу до ролі творчості Тараса Шевченка в процесі становлення новоболгарської літератури. Останніми публікаціями із цієї теми стали розвідки саме болгарських науковців, які побачили світ у науковому альманасі «Българска украинистика. Специално издание» (Софія, 2016) — електронному виданні, що є частиною проекту кафедри слов'янського мовознавства факультету слов'янської філології Софійського університету Святого Клімента Охридські під назвою «Българска виртуална украинистика». Варто зауважити, що усі ці розвідки розглядають проблему, точніше різноманітні її аспекти, переважно в літературознавчому контексті. Так, Албена Стаменова у статті «Ролята на твореца в изграждането на книжовния език: П.Р. Славейков и Т.Г. Шевченко» досліджувала питання впливу творчості Тараса Шевченка на становлення літературної мови болгарського літератора Петко Славейкова. Райна Камберова простудіювала переклади творів українського митця болгарською мовою у розвідці «Тарас Шевченко и преводите му на български език». Гергана Колева, Цветан Радулов і Драгомір Томов у співавторстві здійснили дослідження з теми «Документални следи за влиянието на Шевченко върху българската литература. Според материали, съхранявани в Научния архив на БАН», в якому вперше введено до наукового обігу надзвичайно цікаві архівні матеріали із зазначеної проблематики, що зберігаються в Науковому архіві Болгарської Академії Наук. Стефан Узунов у статті «Традициите за отбелязване на годишнината на Т. Шевченко в България» дослідив еволюцію традиції вшанування пам'яті Тараса Шевченка в Болгарії. Павліна Мартинова вкотре в болгарській історіографії звернула увагу на роль Сімеона Русакієва в болгарському шевченкознавстві у розвідці «Проф. Симеон Русакиев — един виден български изследовател на Т. Шевченко». Антоніна Якімова дослідила питання ролі представників родини Михайла Драгоманова в популяризації творчої спадщини

Тараса Шевченка в Болгарії у статті «Ролята на професор Драгоманов и негово семейство в опазването на паметта и творческото наследство на Тарас Шевченко» тощо.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі поетичної спадщини Тараса Шевченка в процесі становлення новоболгарської літератури зазначеного хронологічного періоду, а також ступеня її впливу на оригінальну творчість болгарських літераторів цієї доби, зокрема Райко Жінзіфова, Любена Каравелова, Петко Славейкова та Івана Вазова.

Українсько-болгарські літературні зв'язки, витоки яких відстежуються істориками та літературознавцями з кінця X ст., переживали різні періоди свого розвитку. Тісні літературні контакти спостерігались у X–XIV ст., а саме за часів існування Київської Русі (IX–XIII ст.), Першого (681–1018 рр.) і Другого (1185–1396 рр.) Болгарських царств. Значною мірою налагодженню такого роду зв'язків сприяла християнізація 865 р. Болгарії і 988 р. Русі. З кінця XIV ст. культурний обмін між народами призупинився через падіння Другого Болгарського царства в результаті завоювання Османською імперією — носієм ісламської культури, що нівелювала будь-які прояви православної болгарської. Період стагнації українсько-болгарських літературних зв'язків тривав майже п'ять століть.

Ряд обставин суспільно-політичного і культурного розвитку обох народів у XIX ст., насамперед завершення формування новочасних української і болгарської націй та посилення національно-визвольної боротьби болгарського народу проти османського панування, сприяли поживленню культурного обміну загалом і літературних контактів зокрема, і динаміка цих процесів невпинно зростала. Якщо на початку століття літературні контакти поволі розпочали налагоджуватися, то вже від 50-х рр. стали дедалі активнішими й набули свого апогею після визволення Болгарії від османського панування у 1878 р. у результаті російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Ці історичні процеси в українській і болгарській культурах ознаменувалися бурхливими літературо- і мовотворчими процесами, а саме: становленням нових (сучасних) української і болгарської літературних мов і літератур.

На думку вітчизняних літературознавців, нова доба в історії українського «красного» письменства розпочалася з виходом у світ 1798 р. у Санкт-Петербурзі перших трьох частин поеми «Енеїда» Івана Котляревського (1769–1838 рр.)¹. Наступні три частини (всього містила шість) були опубліковані 1842 р., вже після смерті автора. Іван Котляревський став основоположником нової (сучасної) української літературної мови й літератури. Також до історії її творення були причетні сучасники Івана Котляревського, літератори: Григорій Квітка-Основ'яненко (1778–1843 рр.), Петро Гулак-Артемівський (1790–1865 рр.), Євген Гребінка

(1812–1848 pp.) та ін. Утім, визначальну роль у цьому процесі відіграла творча діяльність Тараса Шевченка (1814–1861 pp.) — чи не найвідомішого в Україні та поза її межами українського митця. Не заперечуючи здобутків на цій ниві його попередників, результати творчості цих літераторів все ж були дещо обмеженими, як у мовному, так і стилістичному контексті. Тарасові Шевченку ж вдалося значною мірою вдосконалити граматичний лад української мови і, відповідно, упорядкувати склад українського словника.

Безумовно подією епохального значення в процесі розвитку української мови й літератури загалом та становленні їх сучасного вигляду стало опублікування 1840 р. в Санкт-Петербурзі поетичної збірки Тараса Шевченка «Кобзарь», в якій було вміщено вісім творів російською транслітерацією української мови (т. зв. «ярижка»), а саме: «Думи мої, думи мої...», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка» («Нащо мені чорні брови...»), «До Основ'яненка» («Б'ють пороги; місяць сходить...»), «Іван Підкова» і «Тарасова ніч»². Після цього за життя Тараса Шевченка було здійснено ще три перевидання цієї збірки, зокрема 1844 р. під назвою «Чигиринській Кобзарь і Гайдамакы» (увійшло вісім творів із попереднього видання «Кобзаря» і поема «Гайдамаки»), у 1860 р. і 1861 р. — під назвою «Кобзарь»³. Утім останнє видання було опубліковано не окремою книгою, а кількома частинами в санкт-петербурзькому журналі «Основа», і тільки перша із них побачила світ до смерті Тараса Шевченка 9 березня 1861 р.⁴ Також за життя поета вийшли друком окремими виданнями: поема «Гайдамаки» (1841 р.), поема «Тризна» (1844 р.), поема «Тарасова ніч» (1860 р.), балада «Тополя» (1860 р.), «Псалми Давидови» (1860 р.), повість «Наймичка» (1860 р.), а також «Букварь южнорусскій» (1861 р.)⁵.

Вже з публікацією першої збірки творів Тараса Шевченка його поезія отримала значний суспільний резонанс, про що свідчать рецензії сучасників на це видання. Спочатку відгукнувся російський літературний світ з тієї причини, що збірку було надруковано в санкт-петербурзькій типографії Євгена Гребінки — відомого українського видавця, письменника і педагога. Слід зауважити, що всі без виключення автори перших рецензій одностайно позитивно оцінювали поетичний талент Тараса Шевченка. Однак переважна їх більшість заперечувала існування української мови й літератури як таких (йшлося про провінційний діалект та ін. — *Авт.*), і, відповідно, наголошувала на безперспективності їх подальшого розвитку. У цьому контексті типовою є стаття, вміщена в газеті «Северная плела», в якій автор під ініціалами «Л.Л.» писав: «...Если это первые опыты, то мы вправе ожидать весьма многого от таланта Шевченки, и советовали бы ему рассказывать свои прекрасные ощущения по-Русски: тогда цветки

его, как называет он стихи свои, были бы роскошнее, душистие, а главное прочнее»⁶. Схожою була реакція на появу другого видання «Кобзаря», власне як і на решту творів, виданих за життя Тараса Шевченка. Однак, особливий інтерес викликає думка одного із провідних російських літературних критиків Ніколая Чернишевського, який наголошував: «Коли у поляків з'явився Міцкевич, їм уже не потрібні стали поблажливі відгуки якихось французьких чи німецьких критиків: не визнавати польську культуру означало б тоді виявляти власну дикість. Маючи такого тепер поета, як Шевченко, малоросійська література також не потребує нічиєї ласки», — а також, — «Малоросійська література набула вже такого розвитку завдяки появі в ній Шевченкового «Кобзаря», що могла б обійтися й без нашого великоруського схвалення»⁷.

На батьківщині Тараса Шевченка підтримали Євген Гребінка, Петро Гулак-Артемівський, Іван Котляревський, Григорій Квітка-Основ'яненко та багато інших представників культурної еліти. Зокрема популярний український літературний критик Леонід Блюммер так оцінив друге видання «Кобзаря»: «Эта небольшая, но великолепно изданная книжка украсила бы каждую самую богатую литературу: это истинно гениальные произведения даровитого художника»⁸.

У цьому контексті важливим є факт, описаний Григорієм Квіткою-Основ'яненком: «...Тут накинувся на мене відомий Каразін (йдеться про відомого українського вченого Василя Каразіна, ім'ям якого нині названо один із провідних вишів сучасної незалежної Української держави, а саме: Харківський національний університет. — *Авт.*) і подав на мене доноси, зрозуміло, мною заперечені, але все ж розворушивши мій спокій. Тепер відшукав Кобзаря, де є малоросійські вірші до мене, розбирає їх і хоче довести, що вони шкідливі, намагається піддати їх забороні»⁹.

Свідченням значного інтересу громадськості до творчості Тараса Шевченка стало опублікування 1860 р. «Кобзаря» в перекладі російських поетів (Ніколая Гербеля, Алексея Плещеева, Ніколая Берга, Ніколая Курочкіна, Лева Мея, Всеволода Крестовського), а роком раніше поезії Тараса Шевченка були надруковані за кордоном (у Лейпцизі) у збірці «Новые стихотворения Пушкина и Шавченки», що на той час було нечастим явищем у житті будь-якого митця¹⁰.

Варто зазначити, що специфіка розвитку української літератури першої половини ХІХ ст. полягала в її тісному зв'язку з народною творчістю, і це було унікальним явищем, якого до того часу не знала жодна література світу. Поява «Кобзаря» Тараса Шевченка істотно змінила подобу українського красного письменства зокрема і світового загалом.

Процеси становлення нової української й болгарської літературних мов та літератур відбувалися майже одночасно, з незначними відмін-

ностями в роках періодизації їх основних етапів. Якщо апогей цього процесу в українській культурі припадає на 1840 р. і безпосередньо пов'язаний із виходом у світ «Кобзаря» Тараса Шевченка, то для болгарської він визначається 50-ми рр. XIX ст.

Слід зауважити, що станом на середину XIX ст. в лексиці болгарської мови із 30 тис. болгарських слів близько 5 тис. були турецького походження (у тому числі перського й арабського), що цілком зрозуміло, зважаючи на майже півтисячолітнє перебування країни під владою Османської імперії¹¹. Початок становлення нової болгарської (надалі буде використовуватись більш розповсюджений термін «новоболгарська». — *Авт.*) літературної мови та літератури розпочався наприкінці XVIII ст. на тлі розгортання в Болгарії політико-культурницького руху, який увійшов в історію під назвою «болгарське національне відродження» і став наслідком загострення національно-визвольної боротьби болгар за незалежність від Османської імперії, зростання рівня національної свідомості, формування новочасної політичної болгарської нації тощо. До перших зразків новоболгарської літератури зазвичай відносять твори «Слов'яно-болгарська історія про народи і царів болгарських» (1762 р.) Паісія Хілендарскі і «Житіє і страждання грішного Софронія» (1804 р.) Софронія Врачанскі¹². Варто зауважити, що мова, якою написано твір Паісія Хілендарскі, перенасичена церковнослов'янською лексикою на відміну від доволі виразної новоболгарської Софронія Врачанскі. Однак перший твір ідейно-патріотичного змісту був широко знаний болгарами, переважно в рукописних копіях, задовго до часу своєї першої публікації 1844 р., здійсненої Хрістакі Павлович під назвою «Царственник», і мав вийнятковий вплив на формування ідей болгарського національного відродження. Інший же твір-біографія був маловідомий до часу свого опублікування 1861 р. Георгі Раковскі у власній газеті «Дунавски лебед»¹³.

Як вже зазначалося, від середини XIX ст. процеси становлення новоболгарської літературної мови та літератури набули найбільшого розвитку. На той час у Болгарії сформувались основні мовні школи, представники яких відіграли провідну роль у виробленні літературних норм новоболгарської мови, умовно названі пловдивською (Найден Геров, Йоакім Груев та ін.) і тирновською (Нікола Михайловскі, Іван Момчілов та ін.) й окремо — мова Любена Каравелова та мова Маріна Дрінова тощо. Літературне життя країни переживало свій ренесанс. Вже у другій половині XIX ст. новоболгарська література заявила про себе як така. Її тогочасний розвиток мав певні особливості. Зокрема, становлення новоболгарської літератури відбувалось на основі болгарського фольклору і під безпосереднім впливом російської та української літератур. Вплив

останньої важко переоцінити, зважаючи на те, що представники тогочасної новоболгарської літератури зростали саме як літератори, беручи за зразок поезію Тараса Шевченка, зокрема — це Райко Жинзіфов, Петко Славейков та Любен Каравелов. У цьому контексті варто процитувати Івана Шишманова (1862–1928 рр.) — видатного вченого, одного з провідних громадських і політичних діячів епохи болгарського національного відродження: «Шевченко належить без сумніву до найбільше улюблених поетів у найкращих болгарських письменників перед визвольної епохи. Візьміть хоч би творчість Жинзіфова, Любена Каравелова та Славейкова, а дуже легко відкриєте могутній вплив українського поета, як у виборі мотивів, так і в зверхній формі пісень»¹⁴. Це твердження він пояснив наступним чином: «Жинзіфов, Каравелов, Славейков — патріоти до шпіку костей, сини подвійно поневоленого народу, що відроджував ся, як і український, котрі вийшли з його лона, мусіли тільки замінити «Матір Україну» на «Мати Болгарія» або «Македонія», Дніпро на Дунай або Вардар, широкі степи та самітні могили на Балкан або Пирин, Москаля на Турка, злого пана на злого фанаріюта — й ось Шевченко цілий перенесений на болгарський ґрунт», а також: «Та крім гарячої любові до рідного краю було й інше, що мимохить зблизило наших поетів до українського. Се був їх плебейський демократизм» і «третя важна причина інтимного зближення між Жинзіфовим, Каравеловим і Славейковим та Шевченком се без сумніву їхнє спільне захоплення народною поезією та народними казками»¹⁵.

Той факт, що новоболгарська література створювалась під значним впливом української і насамперед творчості Тараса Шевченка є безумовним і незаперечним. Утім не лише виключно поетичний таланти митця привернув до себе увагу болгарських літераторів, а й сама по собі особистість автора — колишнього кріпака, викупленого з неволі, який став одним із найгеніальніших поетів своєї доби, і особливо приклад його особистого життя — відверте висловлювання своєї громадянської позиції за посередництвом поезії, що призвело до 10 років заслання.

Творча діяльність Тараса Шевченка справила неабияке враження на діячів болгарського національного відродження, серед яких було чимало представників літературних кіл, які, подібно до українського поета, прагнули державної незалежності й відродження власної культури, і відіграла визначну роль в українсько-болгарських літературних зв'язках другої половини XIX ст. Відтоді минуло більше століття, але й сьогодні в Болгарії з вдячністю згадують українського митця. Так, 2014 р., з нагоди 200-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка, в Болгарії було проведено ряд урочистих заходів. Зокрема, 12 березня на базі Болгарської Академії Наук (БАН) у Софії відбулася документальна виставка під

назвою «Шевченко і Болгарія», реалізована Науковим архівом БАН за сприяння Національного музею Тараса Шевченка (Київ). 19 березня в приміщенні Софійського університету імені Святого Клімента Охридські відбулася Міжнародна наукова ювілейна конференція «Шевченківський ранок» (болг. «Шевченково утро»), організована спільними зусиллями кафедри слов'янського мовознавства зазначеного університету й Посольства України в Болгарії. У цьому контексті варто процитувати деякі міркування Надзвичайного і Повноважного Посла України в Болгарії Миколи Балтажі, висловлені ним з нагоди цієї події, і подати їх без перекладу, мовою оригіналу: «Той никогда не е бил у нас, но е имал огромно влияние върху българската възрожденска мисъл, сред творци като Райко Жинзифов, Любен Каравелов, Иван Вазов, Михаил Арнаудов и други», — а також, — «Стихотворенията му в «Кобзар» звучат така, сякаш са писани днес, толкова са актуални. Той е жив съвременник»¹⁶.

Питання впливу творчої діяльності Тараса Шевченка на розвиток новоболгарської літератури неодноразово поставало в полі зору як вітчизняних, так і болгарських учених. Уперше звернув увагу наукової громадськості на необхідність здійснення такого роду досліджень Іван Шишманов, який, власне, і став автором першої розвідки з цієї теми, представленої ним у вигляді доповіді на урочистостях, присвячених 100-річному ювілею з дня народження Тараса Шевченка «Шевченково утро», які відбулися в Софійському університеті 1914 р., та опублікованої того ж року під назвою «Тарас Шевченко, неговото творчество и неговото влияние върху българските писатели преди освобождение» у невеличкій книзі «Спомен за Тараса Григоровича Шевченка» із серії «Библиотека на Славянска беседа»¹⁷. Ця наукова розвідка мала значний суспільний резонанс і тому, вже окремими виданнями, з проміжком у два роки, а саме: у 1916 і 1918 роках, була перевидана українською і французькою мовами.

До перших наукових студій із зазначеного питання слід віднести й працю «Тарас Шевченко на българските» 1920 р. Стіліяна Чілінгірова — болгарського письменника й етнографа, громадського діяча, одного із засновників Союзу болгарських письменників та його голови у 1941–1944 рр., якого болгари називали «последния възрожденец», а також — «Любен Каравелов и Украина» Дмитра Шелудька — українського літературознавця, дипломата, співробітника Посольства УНР у Болгарії (1919–1921), відомого популяризатора української літератури в Болгарії, який емігрував туди 1927 р.¹⁸ У першій із них досліджено шляхи проникнення творів Тараса Шевченка в Болгарію і виявлено усі відомі на той час болгарські переклади його творів, яких він виокремив 38 — це станом на початок ХХ ст. У другій — подано матеріали щодо московського оточення Любена Каравелова, саме тих його представників, хто був

особисто знайомий з Тарасом Шевченко. Слід зауважити, що обидва дослідники упродовж свого життя неодноразово поверталися до цієї теми.

Від того часу студіювання впливу творчості Тараса Шевченка на розвиток новоболгарської літератури не припинялося. В українській і болгарській історіографіях можна знайти чимало розвідок, присвячених цій темі, яка й до сьогодні не втратила своєї актуальності. У цьому контексті, однак, варто виокремити кілька фундаментальних досліджень, здійснених упродовж 60–80-х рр. минулого століття. Насамперед — це монографія відомого українського літературознавця Ольги Шпильової «Т.Г. Шевченко і болгарська література» 1963 р., в якій авторкою висвітлено значення творчої спадщини Тараса Шевченка для болгарської літератури на різних етапах її розвитку, але основну увагу акцентовано на післявизвольній добі¹⁹. Наступного року, з нагоди 150-ліття з дня народження Тараса Шевченка, вийшла у світ монографія болгарського шевченкознавця Сімеона Русакієва «Тарас Шевченко и българската литература», в якій автор дослідив біографію українського митця, вплив його творчості на розвиток новоболгарської літератури до 1964 р., простудіював еволюцію розвитку болгарського шевченкознавства, тощо²⁰. Становить інтерес монографія «Українсько-болгарські літературні та наукові зв'язки кінця XIX — початку XX ст.» 1987 р. українського науковця Віталія Москаленка, в якій досліджено основні напрями розвитку українсько-болгарських літературних і наукових взаємин зазначеного періоду і, зокрема, питання ролі Івана Франка та Лесі Українки в розвитку болгарської літератури, яким присвячені окремі розділи праці, а також приділено увагу питанню творчості Тараса Шевченка в рецепції болгарських літераторів.

Перше знайомство болгар із творчістю Тараса Шевченка відбулося ще за життя поета. У другій половині XIX ст. значна кількість болгар здобувала освіту в Російській імперії, чому сприяло тогочасне російське законодавство, зокрема указ від 1850 р. про безборонний в'їзд до країни всіх іноземців слов'янського походження, охочих тут навчатися. Переважна більшість болгар здобувала освіту саме на українських теренах, насамперед у навчальних закладах півдня України — Одесі та Миколаєві, а також у Харкові та Києві. Чимало болгар навчалося в Москві та Санкт-Петербурзі. Серед болгарських студентів, що здобували освіту в Російській імперії, виявилось багато майбутніх представників болгарського національного відродження, його провідних діячів, тощо. Зокрема, перші переклади творів Тараса Шевченка болгарською мовою здійснили саме колишні болгарські студенти Райко Жінзіфов і Любен Каравелов — обидва навчалися в Московському імператорському університеті, перший — з 1858 по 1864 рр., другий — упродовж 1857–1859 рр.

Їхній інтерес цілком зрозумілий, адже вихід з друку «Кобзаря» 1840 р., його наступні перевидання, а також публікації окремих творів Тараса Шевченка не могли бути непоміченими для болгарських студентів, оскільки кожне із цих видань стало резонансним у середовищі культурної еліти Російської імперії і миттєво розкуповувалось. Болгарам, які майже півтисячоліття перебували під владою Османської імперії і вели впродовж усього цього часу боротьбу за незалежність, яка особливо загострилась у середині XIX ст., творчість Тараса Шевченка, сповнена ідеєю визволення України з-під влади Російської імперії, стала особливо близькою і зрозумілою. Сучасний дослідник Андрій Будугай зазначає: «По общото мнение на бележити български литературоведи Т. Шевченко принадлежи към най-популярните и любими поети сред българските писатели и читатели пред Освобождението от турко робство и след него»²¹.

Не можна обійти увагою й внесок визначних особистостей у справу популяризації творчості Тараса Шевченка в Болгарії зазначеного періоду. В цьому контексті слід згадати українсько-болгарську родину Драгоманових-Шишманових і насамперед постаті Михайла Драгоманова та Івана Шишманова. Михайло Драгоманов (1841–1895 рр.) — видатний український науковець, публіцист і громадський діяч, один із найвизначніших представників української громадської думки XIX ст. Останні роки свого життя (з 1889 по 1895 рр.) перебував у вимушеній еміграції у Болгарії й увесь цей час працював викладачем Вищої школи в Софії (від 1904 р. — Софійський університет імені Клімента Охридського. — *Авт.*). Позиція Михайла Драгоманова щодо Тараса Шевченка чи не найвиразніше сформульована в його студії «Шевченко, українофіли і соціалізм» 1879 р., а саме: «Шевченко — це Христос і Беліал. Шевченко для посвячених і непосвячених. Так завше з пророками. Шевченко настільки великий чоловік для українства, що зовсім не диво, коли на його так часто оглядаються українці й не українці»²².

Упродовж болгарського періоду своєї еміграції Михайло Драгоманов написав цілий цикл розвідок, присвячених різноманітним аспектам життя і творчості Тараса Шевченка²³. Серед них студія «Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини его смерті» (1890 р.), до якої увійшли наступні розвідки: «До історії аресту Шевченка в 1859 р.», «Французький переклад “Катерини”», «Поезії Шевченка в нар. устах» тощо. Спільно з Артуром Ляховицьким він підготував до друку видання «Поезії Т.Г. Шевченка, заборонені в Росії» (1890 р.). 1894 р. опублікував рецензію під назвою «Т. Шевченко в чужій хаті його імені» на видання «Кобзаря», здійснене 1893 р. Омеляном Огоновським. У відповідь на заборону російським урядом діяльності просвітницького Товариства імені Шевченка опублікував у журналі «Народ» статтю «Нова іграшка з іменем

Шевченка» (1894). Відреагував на урочистості, що відбулися в Санкт-Петербурзі з нагоди 80-ліття з дня народження Тараса Шевченка статтею «Петербурзькі українолюбці» (1894). У 1895 р. було опубліковано рецензію Михайла Драгоманова «Дневник Шевченка — не в оригіналі» на видання щоденника Тараса Шевченка в журналі «Правда» 1893 р. під назвою «Записки, або Журнал Тараса Григоровича Грушівського-Шевченка». Хоча всі ці студії були надруковані поза межами Болгарії, переважно у Львові та Женеві, все ж їх вихід у світ значною мірою сприяв популяризації творчості Тараса Шевченка і в цій країні також, оскільки всі зацікавлені представники болгарської культурної еліти мали можливість ознайомитись з ними.

Вже йшлося про внесок Івана Шишманова у розвиток болгарського шевченкознавства, зокрема, про те, що він став автором першої у Болгарії наукової студії, в якій досліджував творчість Тараса Шевченка в контексті реценцій новоболгарської літератури. Іван Шишманов став членом родини Михайла Драгоманова, взявши шлюб з його старшою дочкою Лідією, а також був його найкращим учнем і послідовником. Упродовж своєї науково-дослідницької діяльності Іван Шишманов неодноразово звертався до студіювання зазначеної теми, результатом чого стали розвідки «Юбілеят на Т. Шевченко 1814–1914» (1914 р.), «Тарас Шевченко» (1920 р.) та ін.²⁴

Серед постатей, які сприяли ознайомленню болгар із творчістю Тараса Шевченка, дослідники називають Йосипа Бодянського — відомого вченого-славіста, видавця, письменника й перекладача, який був знайомий з митцем особисто. Вперше на цьому наголосив Дмитро Шелудько у вже згадуваній праці «Любен Каравелов и Украина» (1920 р.). Також цьому питанню, але вже більш детально, приділила увагу й болгарська дослідниця Ліляна Мінкова у своїй монографії «Осип Максимович Бодянски и България възраждане» (1978 р.)²⁵. Відомо, що Йосип Бодянський познайомився з Тарасом Шевченком у 1844 р. та після цього мав ще кілька зустрічей із ним, а саме у 1845, 1853 і 1859 рр., усіляко підтримував митця під час його перебування в засланні, листувався тощо. Йосип Бодянський належав до палких шанувальників творчості Тараса Шевченка, популяризував її, зокрема, і серед свого болгарського оточення, насамперед студентів.

Першим до перекладання творів Тараса Шевченка болгарською мовою долучився відомий болгарський літератор Райко Жінзіфов (справжнє ім'я — Ксенофонт Дзіндзіфі, 1839–1877 рр.). Це твердження базується на тому, що саме його авторські переклади першими побачили світ. Хоча цілком логічно припустити, що такі переклади могли бути здійснені раніше, зважаючи на значну популярність творів митця вже від появи його першої збірки 1840 р.

1858 р. Райко Жінзіфов приїхав до Одеси і вступив до Херсонської духовної семінарії. Після її закінчення він продовжив свою освіту на історико-філологічному факультеті Московського університету під керівництвом Йосипа Бодянського, де навчався з 1860 по 1864 рр. Після закінчення університету Райко Жінзіфов упродовж двох років учителював на батьківщині. Потому він знову повернувся до Москви і прийняв російське підданство. Відтоді активно займався громадською, публіцистичною, перекладацькою, викладацькою, науковою та літературною діяльністю.

За часів свого навчання в університеті Райко Жінзіфов став членом громадської організації Московська болгарська дружина, метою діяльності якої була популяризація болгарської культури в російському суспільстві, сприяння розвитку болгарської літератури тощо. Упродовж 1860–1862 рр. організація видавала болгарською мовою журнал «Братски трудъ», де Райко Жінзіфов публікував свої перші поезії, в яких вже чітко простежувався безпосередній вплив творчості Тараса Шевченка, насамперед у віршах «Молитва» і «Просяк». Відомо, що він достатньо добре володів українською мовою, тому освоював творчість Тараса Шевченка з оригіналу. В одному із своїх листів до Маріна Дрінова — відомого болгарського науковця й громадського діяча, який більшу частину свого життя проживав у Російській імперії, зокрема у Харкові, Райко Жінзіфов зауважував: «Аз преведох на български поголемата част от съчиненията на Шевченко (мова йде про переклад ним першої частини поеми Тараса Шевченка «Єретик», а саме так званого «Присвячення». — *Авт.*), и това лето мисля да преведа почти что ‘сичките, за изключение прозаических его статей’²⁶. Отже, він мав намір перекласти всі поетичні твори українського митця, що свідчило про неабияке захоплення його творчістю.

Перші переклади поезій Тараса Шевченка Райко Жінзіфов також здійснив ще під час свого навчання в Московському університеті. Слід зауважити, що усі ці переклади, власне як і його оригінальні твори, створювались мовою болгарсько-македонського діалекту (був етнічним македонцем, народився в Македонії, яка разом із Болгарією на той час перебувала в складі Османської імперії. — *Авт.*).

1863 р. вийшла у світ «Новобългарска сбирка» Райко Жінзіфова, в яку окрім авторських поезій митця увійшло кілька перекладених ним творів Тараса Шевченка, розміщених окремим розділом під назвою «Гусляр Шевченка» («Кобзар Шевченка») — це балади «Топола» («Тополя») і «Удавена» («Утоплена»), поема «Катерина», а також «Думки»: «Течить вода въ сино море» («Тече вода в синє море...»), «Вѣтре буйний, вѣтре буйний» («Вітре буйний, вітре буйний!») і «За що ми сеть чърны вежди» («Навіщо мені чорні брови...») ²⁷. Слід зауважити, що деякі з перелічених

творів українського митця Райко Жінзіфов подав не у повному їх обсязі, а фрагментарно, тобто обрані ним уривки. Втім, вони стали першими опублікованими перекладами болгарською мовою поезій Тараса Шевченка. У передмові до цього розділу Райко Жінзіфов стисло переповів біографію Тараса Шевченка та зокрема зауважив: «Но по смерть-тж си Шевченко остави за себе си живо и славно паметуваніє съ свои-те пјсни кои многу и многу време ще останать въ память-тж на Малоруси-те и на друзи любители на народность-та»²⁸. Крім того він наголосив, що здійснював свої переклади з оригіналу.

Як уже зазначалось, Райко Жінзіфов планував перекласти всі твори Тараса Шевченка, але, напевно зважаючи на своє коротке життя (помер у віці тридцяти восьми років), не зміг здійснити цих намірів. Окрім зазначених творів українського митця він переклав іще кілька, які були опубліковані в болгарських періодичних виданнях. Так, 1868 р. у журналі «Обштъ трудъ» Райко Жінзіфов опублікував свій переклад вступу до поеми Тараса Шевченка «Єретик» під назвою «Шафаріку»²⁹. Через два роки по тому у віснику «Свобода» вийшов у світ перекладений ним уривок із поеми «Гамалія», який він назвав «Казашка песен»³⁰. Наступного, 1871 р., у журналі «Читалище» були надруковані переклади поезій «Минають дні, минають ночі...» («Минувать дни, минувать ноци») та «І день іде, і ніч іде» («И день ся мина, и ноць ся мина») ³¹. Того ж року і в тому ж виданні вміщено переклад поеми «Наймичка» («Ратакиня») ³². 1873 р. у журналі «Читалище» опубліковано переклади балади «Причинна» («Магьосана») ³³. Наступного року у віснику «Век» побачили світ переклади віршів «Чого ти ходиш на могилу?...» («Зачто ти ходиш на могила»), «Ой чого ти почорніло...» («Ой, зачто си почърнело») і «Ой три шляхи широкії...» («Ой, три друмови широки»), тощо ³⁴.

Вершиною власної поетичної творчості Райко Жінзіфова стала поема «Кървава кошуля» («Кривава сорочка») 1870 р., яку сам автор охарактеризував як «Присказка изъ съвременыйтъ българскій животъ», в ідеї та змісті якої явно простежується вплив творчості Тараса Шевченка ³⁵.

Загалом Райко Жінзіфов переклав болгарською 15 творів (або уривків із них) Тараса Шевченка. Його інтерес привертали насамперед поезії, тематика яких стосувалася героїчних подій української минувшини, селянського побуту, зміст яких містив слов'янофільські ідеї. Однак більшість болгарських літературознавців наполягають на тому, що ці переклади не передали глибини Шевченкового слова, а тому не мають високої літературної вартості і є доволі примітивними.

Іншим перекладачем творчої спадщини Тараса Шевченка болгарською мовою став Любен Каравелов (1834–1879 рр.), який був сучасником Райко Жінзіфова, разом із ним навчався в Московському універ-

ситеті і став його першим літературним критиком. Відомо, що Любен Каравелов почав перекладати Шевченкові твори в 1864–1865 рр., а саме: поему «Неофіти», роботу над якою він так і не завершив, і з цієї причини її переклад не був опублікований за життя автора. Також варто зазначити, що в цій справі йому допомагав Іван Прижов — відомий російський літератор, історик, етнограф і громадський діяч, який власне і познайомив його з творчістю українського митця.

Захоплення Любена Каравелова творчістю Тараса Шевченка було не меншим, ніж у його співвітчизника Райка Жінзіфова, незважаючи на вдвічі меншу кількість перекладених ним творів. Так, Любен Каравелов, окрім незавершеного ним перекладу поеми «Неофіти», переклав два уривки з поеми «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє» («Учете се, братя мої» та «Аз ридая, кога вспомня»), вірші «Думка» або «Нащо мені чорні брови...» («Защо ми са черни вежди»), «Породила мене мати...» («Родила е мене мама»), «Думка» або «Тече вода в синє море...» («Тече вода в синьо море...») і частину поеми «Єретик» («Иван Хус или еретик»). Усі вони були опубліковані впродовж 1869–1871 рр.

Як і Райко Жінзіфов, Любен Каравелов володів українською мовою і тому мав можливість перекладати твори Тараса Шевченка з оригіналу. Це було доведено іще Дмитром Шелудько в студії «Впливи Шевченка на Любена Каравелова», датованій 1928 р., в якій він, зокрема, наголосив: «У болгарській науковій літературі ще донедавна панував був погляд, що Каравелов перекладав Шевченка з російської. Цей погляд і неправдивий і несправедливий через те, що він зменшував значення Шевченкових впливів, вставляючи їх у рамці впливів загальноросійських. Переглянувши матеріали, побачимо без ніяких сумнівів, що Каравелов читав Шевченка тільки в оригіналі і перекладав його звідти-ж»³⁶. Дмитро Шелудько довів, що твори Тараса Шевченка, на той час, коли їх перекладав Любен Каравелов, у переважній своїй більшості (зокрема чотири із шести, а саме: «Неофіти», «Породила мене мати...», «Єретик» та «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє») взагалі не мали російського перекладу, а також те, що незважаючи на наявність російських перекладів (опубліковані у виданнях Миколи Гербеля від 1860 і 1869 рр. «Кобзарь: в переводе русских поэтов») інших двох текстів, так званих «Думок» («Тече вода в синє море...») і «Нащо мені чорні брови...»), він все одно перекладав їх з оригіналу. Дослідник здійснив порівняльний аналіз перекладів Любена Каравелова з оригінальними текстами та існуючими на той час російськими перекладами і зробив висновок, що Любен Каравелов «переказує Шевченка слово до слова, частенько додержується Шевченкових ви-

словів, дарма що суперечать вони болгарському словникові, залишає часом шевченківський порядок слів усупереч болгарській синтаксисі», а також зазначив, що «переклади Гербеля, навпаки, — досить вільні й запроваджують нові лексичні елементи, що їх немає ані в Шевченка ані в Каравелова... Каравелов керувавсь українським і тільки українським текстом, що він дбаючи за точність перекладу, не зважав часом і на болгарську лексику і на болгарську синтаксису»³⁷.

Слід зауважити, що творчість Тараса Шевченка відіграла провідну роль у процесі становлення літературного таланту Любена Каравелова. Це дало підстави Константину Велічкову — відомому болгарському літератору, політику й громадському діячу стверджувати, що «Всі вірші Каравелова написані в дусі й по формі віршів українського поета Шевченка, тільки без його поетичності. Загалом українські письменники, Шевченко, в віршах, Марко Вовчок, Основьяненко в прозі деспотично впливали на белетристичний талант Каравелова і він не міг ніколи увільнитися від своїх українських взорів»³⁸. Натомість Дмитро Шелудько, захищаючи болгарського літератора, пише про те, що він хоча і створював власні поезії на основі Шевченкового матеріалу, але зміст в них вкладав власний і що він наслідував українського митця більше як літературний ремісник, ніж як поет.

У цьому контексті також варто згадати, що за підрахунками Івана Шишманова, із 191 вірша Любена Каравелова «най-малко 113 са написани в любимия размер на Шевченко и на украински народни песни, (четиристъпни и тристъпни хореични стихове с рими на тристъпните)»³⁹. Найбільш яскраво ці впливи простежуються в поезіях Любена Каравелова: «Учете са, мои птички», «Когда умра, на копей ме», «Сбирайте са», «Сърце мое, сърце мое», «Черни очи, бяло лице» та ін. Не менший вплив виявлено літературознавцями і в його прозових творах, зокрема в оповіданнях «Сок», «Стойчо», «Мъченик» та ін. Також він часто використовував поетичні вислови Тараса Шевченка як епіграфи до своїх творів. Сам же Любен Каравелов у студії «Българска книжнина» наступним чином висловив своє ставлення до творчості українського митця: «В историята на литературата (...) има правило, че да превежда човен някое съчинение, то трябва понапред да го проникне, трябва да го изучи и премели в глава та си, но даже и това правило не може да се отнесе към Шевченка. За да изучиш и проникнеш Шевченковите съчинения никак не можеш, а да го разбереш, трябва изпърво да преживееш, да претрадаш това, щото е преживял, претрадал Шевченко (...), трябва всякоя Шевченкова песен да бъде история на една част на твоя живот, трябва да проростеш колото Шевченко»⁴⁰.

У середині 60-х рр. XIX ст. до перекладання творів Тараса Шевченка болгарською мовою долучився й відомий болгарський літератор, вида-

вещь, громадсько-політичний діяч Петко Славейков (1827–1895 рр.). На відміну від Райко Жінзіфова та Любена Каравелова він ніколи не перебував на теренах Російської імперії. Крім того він не володів українською мовою, тому твори Тараса Шевченка перекладав з російської. Переклади Петко Славейкова вважаються більш професійними, порівняно з Райко Жінзіфовим і Любеном Каравеловим. Напевно така думка була сформована іще Іваном Шишмановим, який дав наступну оцінку його перекладацькій діяльності: «За П. Славейкова може да се каже същото, което се каза за Шевченка. Истински художник на словото, той първ успя да създаде от простия, естествения, непосредния език на народа един литературен език. Славейковият слог е слогът на народа, но усъвършенствуван и изтънчен. Няма и до днес по-български писател от Славейкова както няма по-украински от Шевченко»⁴¹. У цьому контексті варто зауважити, що Петко Славейков у порівнянні з двома іншими авторами безумовно був більш професійним літератором, і це відобразилося на результатах його діяльності, перекладацької зокрема. Проте, якщо зважити на точність (не йдеться про буквализм. — *Авт.*) у поєднанні з художнім хистом перекладів Петко Славейкова, то тут все ж таки найдовершенішим перекладачем слід назвати Любена Каравелова. Як уже зазначалось, Петко Славейков перекладав твори Тараса Шевченка з російської мови, а ці переклади окрім того, що були суттєво змінені цензурою, відрізнялись надзвичайною довільністю. Зокрема, він інколи навіть дозволяв собі змінювати власні назви, наприклад у поезії «Думи мої, думи мої»:

П. Славейков
...Я йдете в България,
В мойта татковина...

Т. Шевченко
...В Україну ідіть, діти,
В нашу Україну...

Загалом він долучився до перекладу наступних поезій українського митця: «Перебендя» («Гъдуларят»), «Причинна» («Сирота двойка»), «Думи мої, думи мої» («Мисли мои, мысли мои»), «Тополя», «Минають дні, минають ночі...» тощо. Творча манера Тараса Шевченка значною мірою позначилась і на власній творчості Петко Славейкова, що насамперед знайшло своє відображення у творах «Бойка воєвода», «Изворът на белоногата» та ін.

У цьому контексті варто згадати Івана Вазова, якого вважають «патріархом болгарської літератури». Відомо, що Іван Вазов у 1887–1889 рр. мешкав в Одесі і добре опанував російську мову. Втім немає жодних свідчень про те, чи володів він українською. Ознайомлення Івана Вазова з творчістю Тараса Шевченка відбулося ще в досить юному віці, за років навчання в сопотському училищі, завдячуючи одному з учителів Партенію Белчеву, який запропонував до його уваги поему «Катерина»⁴². Цей

твір вразив Івана Вазова настільки, що роками пізніше він використав його для написання одного з найкращих своїх творів — поеми «Грамада». Стосовно цього він зауважував: «Розмір «Громади» я запозичив у Шевченка, уривки з його поеми «Катерина» нам цитував ще вчитель... у Сопоті»⁴³. Вплив Тараса Шевченка на оригінальну творчість Івана Вазова простежуються в цілому ряді й інших його творів, з яких варто виокремити вірш «Радецьки». Однак, незважаючи на захоплення Івана Вазова творами українського митця, він не долучився до перекладів його поезій.

Необхідно наголосити, що переважна більшість болгарських літераторів другої половини XIX ст. були добре обізнані з творчістю Тараса Шевченка, використовували його здобутки для вдосконалення власної літературної майстерності. Так, наприкінці XIX ст. Христо Цанчов Кесяков переклав «Самому чудно. А де ж дітись?», «Садок вишневий коло хати...», уривки з «І мертвим, і живим...» та «Тополі», Діаманді Іхчиев — «Думку» («Тече вода в синє море...») і «Ой одна я, одна...», Іван Белчев — «Думку» («Вітре буйний, вітре буйний!»), Стоян Дрінов — «Думи мої, думи мої...», «Минають дні, минають ночі...», «Ой гляну я, подивлюся...» та «Заповіт» («Як умру, то поховайте...»), Христо Цанков-Деріжан — «Думи мої, думи мої...», «Ой чого ти почорніло...», а також Стіліян Чілінгіров — «Якби ви знали, паничі...» та «Мені однаково, чи буду...» тощо⁴⁴. Варто зауважити, що на той час у Болгарії твори Тараса Шевченка вже були внесені до навчальних програм шкіл та училищ, а саме увійшли до двотомної «Хрестоматії з вивчення словесності» 1888–1889 рр. Стефана Костова і Дімітра Мішева⁴⁵. Приблизно в цей же період на сторінках болгарських періодичних видань з'являються перші статті публіцистичного характеру про Тараса Шевченка, серед яких слід виокремити публікацію під назвою «Тарас Шевченко», автором якої став румунський літературний критик і публіцист Константін Доброджану-Геря (справжнє ім'я Соломон Кац, уродженець Харківської губернії Російської імперії) і водночас перший популяризатор творчості Тараса Шевченка в Румунії. Згадана публікація вперше вийшла друком у Румунії 1894 р. у виданні «Almanahul social-democrat» і мала значний суспільний резонанс. Того ж року її було надруковано в болгарському виданні «Дело»⁴⁶. У ній автор наголосив на світовому значенні творчої спадщини українського митця.

Тарас Шевченко став одним із найулюбленіших авторів болгарської культурної еліти другої половини XIX ст. Як зазначив Міхаїл Арнаудов: «Шевченко не имал връзки с българи, не е писал за България, не е мислил дори за нея, но все пак е втори голям вдъхновител на българската възрожденция»⁴⁷. Його поезія стала творчим взірцем і, водночас, світоглядним фундаментом для перших професійних болгарських літераторів,

поетів і прозаїків, які стояли у витоків становлення новоболгарської мови і літератури, серед яких Райко Жінзіфов, Любен Каравелов, Петко Славейков, Іван Вазов та ін. На її основі вони зрошували свій літературний хист. Більше того, в багатьох випадках, її наслідували настільки відверто, що це дозволило тогочасним літературним критикам навіть висунути звинувачення в плагіаті. Вплив поетичної творчості Тараса Шевченка на процес становлення новоболгарської літератури був настільки вагомим, що це дало підстави Івану Шишманову, для наступного зауваження: «Збираючи матеріали до моєї більшої праці «Произходъ на съвременна България», не міг я не звернути уваги також на велику участь, яку взяла Україна в національним і культурним відродженню болгарського народу»⁴⁸.

¹ *Кирилюк С.П.* І.П. Котляревський і його значення в історії української літератури. В кн.: Котляревський І.П. Твори. — К., 1960. — С. 3–41; *Кирилюк С.П.* Іван Котляревський: Життя і творчість. — К., 1981. — 287 с.; *Огієнко І.* Історія української літературної мови. — К., 2004. — 436 с.

² *Шевченко Т.* Кобзарь. — Спб., 1840. — 114 с.

³ *Шевченко Т.* Чигиринській Кобзарь и Гайдамакы. — Спб., 1844. — 131 с.; *Шевченко Т.* Кобзарь. — Спб., 1860. — 244 с.

⁴ *Шевченко Т.* Кобзарь // Основа: южно-русский литературно-ученый вѣстникъ. — 1861. — Январь–Декабрь.

⁵ *Шевченко Т.* Гайдамаки. — Спб., 1841; *Шевченко Т.* Тризна. — Спб., 1844; *Шевченко Т.* Тарасова ніч. — Спб. 1860; *Шевченко Т.* Тополя. — Спб., 1860; *Шевченко Т.* Псалми Давидови. — Спб., 1860; *Шевченко Т.* Наймичка. — Спб., 1860; *Шевченко Т.* Букварь южнорусский. — Спб., 1861.

⁶ Северная пчела. — Спб., 1840. — 7 мая. — С. 403.

⁷ *Чернишевський Г.Г.* Літературно-критичні статті. — К., 1951. — С. 253.

⁸ Северная пчела. — Спб., 1860. — 27 января. — С. 84.

⁹ *Квітка-Основ'яненко Г.Ф.* Твори в шести томах. — К., 1957. — Т. VI. — С. 610.

¹⁰ Кобзарь Тараса Шевченка в переводе русских поэтов. — Спб., 1860; Новые стихотворения Пушкина и Шавченки. — Лейпциг, 1859.

¹¹ Болгарский язык. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https:// ru.wikipedia.org/wiki/Болгарский_язык](https://ru.wikipedia.org/wiki/Болгарский_язык).

¹² *Венелин Ю.* О зародыше новой болгарской литературы. — М., 1838.

¹³ *Сідельніков С.І.* Болгарський революціонер Георгій Раковський. — Харків, 1959.

¹⁴ *Шишманов І.* Роля України в болгарським відродженню. — Відень, 1916. — С. 6.

¹⁵ Там само. — С. 10–12.

¹⁶ Микола Балтажи: Посланията на Шевченко са като на човен на нашето време. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// bulgaria.mfa.gov.ua/.../embassy/...2671-mikol...](http://bulgaria.mfa.gov.ua/.../embassy/...2671-mikol...)

¹⁷ *Шишманов І.* Тарас Шевченко, неговото творчество и неговото влияние върху българските писатели пред Освобождението // Спомен за Тараса Григорьевича Шевченко. — София, 1914. — 64 с.

¹⁸ *Чилингиров С.* Тарас Шевченко на български // Сборник в честь на професор Ив. Д. Шишманов по случай на тридесетгодишната му научна дейност (1889–1919). — С., 1920. — С. 63–73.

¹⁹ *Штильова О.В.* Т.Г. Шевченко і болгарська література. — К., 1963. — 186 с.

²⁰ *Русакієв С.* Тарас Шевченко і болгарська література. — Софія, 1968. — 380 с.

²¹ *Будугай А.* Образът на Тарас Шевченко в рецепцията на българските културни дейци. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.palitrabg.net/55ts.htm.

²² *Драгоманов М.* Шевченко, українофіли і соціалізм // Громада. — Женева, 1879. — Вип. 4.

²³ *Якімова А.* Ролята на професор Драгоманов и негово семейство в опазването на паметта и творческото наследство на Тарас Шевченко // Българска украинистика. — Софія, 2016. — С. 62–69.

²⁴ Там само. — С. 62–69.

²⁵ *Минкова Л.* Осип Максимович Бодянски и Българско възраждане. — Софія, 1978. — 200 с.

²⁶ *Конев И.* Райко Жинзифов // Известия на Института за българска литература. — Софія, 1958. — Кн. VII. — С. 183–184.

²⁷ *Жинзифов Р.* Новобългарска сбирка. — М., 1863. — С. 133–175.

²⁸ Там само.

²⁹ Обштъ трудъ. — 1868. — Кн. III.

³⁰ Свобода. — 1870. — № 35.

³¹ Читалище. — 1871. — Год. 1. — Кн. 15.

³² Там само. — 1871. — Год. 1. — Кн. 23, 24; 1871. — Год. 2. — Кн. 1, 2.

³³ Читалище. — 1873. — Год. 1. — Кн. 12.

³⁴ Век. — 1874. — № 12, 25.

³⁵ *Жинзифов Р.* Кървава кошуля. — Софія. — 1926.

³⁶ *Шелудько Д.* Впливи Шевченка на Любена Каравелова // Записки історично-філологічного відділу. — 1928. — Кн. XVIII. — С. 131.

³⁷ Там само. — С. 131.

³⁸ *Шишманов І.* Роля України в болгарським відродженню. — Відень, 1916. — С. 8.

³⁹ *Шишманов І.* Тарас Шевченко, неговото творчество и неговото влияние върху българските писатели пред Освобождението // Спомен за Тараса Шевченко. — Софія, 1914. — С. 58.

⁴⁰ *Леков Д.* Българска Възрожденска литература: Проблеми, жанрове, творци. — Софія, 1988. — Т. 1. — С. 141.

⁴¹ *Шишманов І.* Тарас Шевченко, неговото творчество и неговото влияние върху българските писатели пред Освобождението // Спомен за Тараса Шевченко. — Софія, 1914. — С. 24.

⁴² *Штильова О.В.* Т.Г. Шевченко і болгарська література. — К., 1963. — С. 66.

⁴³ Там само. — С. 67; *Шишманов Ів.Д.* Иван Вазов, спомени и документи. — Софія, 1930. — С. 234.

⁴⁴ *Якімова А.* До 145-річчя перших перекладів болгарською мовою творів Тараса Шевченка // Українознавство. — 2009. — № 1.

⁴⁵ *Костов Ст., Мишев Д.* Христоматия по изучаване словесността, отредена за горните класове на гимназиите, петокласните, педагогическите и духовите училища. — Пловдив, 1888–1889. — Т. 1–2.

⁴⁶ Дело. — 1894. — № 2.

⁴⁷ *Колева Г., Томов Д., Радулов Ц.Й.* Документални следи за влиянието на Шевченко върху българската литература, според материали, съхранявани в научния архив на БАН // Българска украинистика, специално издание. — Софія, 2016. — С. 40.

⁴⁸ Шишманов І. Роля України в болгарським відродженню. — Відень, 1916. — С. 3.

REFERENCES

1. Baltazhi, M. *Poslaniyata na Shevchenko sa kato na choven na nasheto vreme*. Retrieved from <http://bulgaria.mfa.gov.ua/.../embassy/...2671-mikol...> [in Bulgarian].
2. Bolgarskij yazyk. Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/Болгарский_язык [in Russian].
3. Budugay, A. *Obrazat na Taras Shevchenko v retseptsiyata na balgarskite kulturni deystsi*. Retrieved from www.palitrabg.net/55ts.htm [in Bulgarian].
4. Chernyshevs'kyj, H.H. (1951). *Literaturno-krytychni statii*. Kyiv: Derzhlitvydav [in Ukrainian].
5. Chilingirov, S. (1920). Taras Shevchenko na balgarski. *Sbornik v chesty na professor Iv. D. Shishmanov po sluchay na tridesetgodishnata mu nauchna deynost (1889–1919)*. Sofia [in Bulgarian].
6. *Chitalishte*, 1871, (1), 15, 23, 24, (2), 1, 2, 1873, (1) 12 [in Bulgarian].
7. *Delo*, 1894, 2 [in Bulgarian].
8. Drahomanov, M. (1879). Shevchenko, ukrainofily i sotsializm. *Hromada*, 4 [in Ukrainian].
9. *Kobzar' Tarasa Shevchenka v perevode russkih poehtov*. (1860). Sankt-Peterburg [in Russian].
10. Koleva, G., Tomov, D. & Radulov, Ts.Y. (2016). Dokumentalni sledi za vliyanieto na Shevchenko varhu balgarskata literatura, spored materiali, sahranyavani v nauchnia arhiv na BAN. *Balgarska ukrainistika, spetsialno izdanie*. Sofia [in Bulgarian].
11. Konev, I. (1958). Rayko Zhinzifov. *Izvestia na Instituta za balgarska literatura*, VII [in Bulgarian].
12. Kostov, St. & Mishev, D. (1888–1889). *Hristomatia po izuchavane slovesnostta, otredena za gornite klasove na gimnaziite, petoklasnite, pedagogicheskite i duhovite uchilishta*. Plovdiv [in Bulgarian].
13. Kvitka-Osnov'ianenko, H.F. (1957). *Tvory v shesty tomakh*. Kyiv [in Ukrainian].
14. Kyryliuk, Ye.P. (1960). I.P. Kotliarevs'kyj i joho znachennia v istorii ukrains'koi literatury. *Kotliarevs'kyj I.P. Tvory*. Kyiv [in Ukrainian].
15. Kyryliuk, Ye.P. (1981). *Ivan Kotliarevs'kyj: Zhyttia i tvorchist'*. Kyiv [in Ukrainian].
16. Lekov, D. (1988). *Balgarska Vazrozhdenska literatura: Problemi, zhanrove, tvorsti*. Sofia [in Bulgarian].
17. Minkova, L. (1978). *Osip Maksimovich Bodyanski i Balgarsko vazrazhdane*. Sofia [in Bulgarian].
18. *Novye stihotvoreniya Pushkina i Shavchenki*. (1859). Lejpcig [in Russian, in Ukrainian].
19. *Obshta truda*, 1868, III [in Bulgarian].
20. Ohiienko, I. (2004). *Istoriia ukrains'koi literaturnoi movy*. Kyiv [in Ukrainian].
21. Rusakiiev, S. (1968). *Taras Shevchenko i bolhars'ka literatura*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
22. *Severnaya pchela*, 1840, 7 maya, 1860, 27 yanvaryia [in Russian].
23. Sidel'nikov, S.I. (1959). *Bolhars'kyj revoliutsioner Heorhij Rakov's'kyj*. Kharkiv: Vydvo Khark. derzh. un-tu [in Ukrainian].
24. Shelud'ko, D. (1928). Vplyvy Shevchenka na Liubena Karavelova. *Zapysky istorychno-filolohichnoho viddilu*, XVIII [in Ukrainian].

25. Shevchenko, T. (1861). *Bukvar' yuzhnorusskij*. Sankt-Peterburg [in Ukrainian].
26. Shevchenko, T. (1841). *Gajdamaki*. Sankt-Peterburg [in Ukrainian].
27. Shevchenko, T. (1840). *Kobzar'*. Sankt-Peterburg [in Ukrainian].
28. Shevchenko, T. (1840). *Kobzar'*. Sankt-Peterburg [in Ukrainian].
29. Shevchenko, T. (1861). *Kobzar'. Osnova: yuzhno-russkij literaturno-uchenyj vestnik, yanvar'-dekabr'* [in Ukrainian].
30. Shevchenko, T. (1844). *Chigirinskij Kobzar' i Gajdamaky*. Sankt-Peterburg [in Ukrainian].
31. Shevchenko, T. (1860). *Najmychka*. Sankt-Peterburg [in Ukrainian].
32. Shevchenko, T. (1860). *Psalmy Davydovy*. Sankt-Peterburg [in Ukrainian].
33. Shevchenko, T. (1860). *Tarasova nich*. Sankt-Peterburg [in Ukrainian].
34. Shevchenko, T. (1860). *Topolia*. Sankt-Peterburg [in Ukrainian].
35. Shevchenko T. (1844). *Trizna*. Sankt-Peterburg [in Russian].
36. Shishmanov, I. (1914). Taras Shevchenko, negovoto tvorcestvo i negovoto vliyanie varhu balgarskite pisateli pred Osvobozhdenieto. *Spomen za Tarasa Grigoryevicha Shevchenko*. Sofia [in Bulgarian].
37. Shishmanov, I. (1930). *Yvan Vazov, spomeni i dokumenti*. Sofia [in Bulgarian].
38. Shpyl'ova, O.V. (1963). *T.H. Shevchenko i bolhars'ka literatura*. Kyiv: Derzhlitvydav Ukrainy [in Ukrainian].
39. Shyshmanov, I. (1916). *Rolia Ukrainy v bolhars'kim vidrozhenniu*. Viden' [in Ukrainian].
40. *Svoboda*, 1870, 35 [in Bulgarian].
41. *Vek*, 1874, 12, 25 [in Bulgarian].
42. Venelin, YU. (1838). *O zarodyshe novoj bolgarskoj literatury*. Moskva [in Russian].
43. Yakimova, A. (2009). Do 145-richchia pershykh perekladiv bolhars'koiu movoiu tvoriv Tarasa Shevchenka. *Ukrainoznavstvo*, 1 [in Ukrainian].
44. Yakimova, A. (2016). Rolyata na profesor Dragomanov i negovo semeystvo v opazvaneto na pametta i tvorcheskoto nasledstvo na Taras Shevchenko. *Balgarska ukrainistika, spetsialno izdanie*. Sofia [in Bulgarian].
45. Zhinzifov, R. (1926). *Karvava koshulya*. Sofia [in Bulgarian].
46. Zhinzifov, R. (1863). *Novobalgarska sbirka*. Moskva [in Bulgarian].